

Dobry nebo lepsi život? Human Enhancement

Recenze publikace

Mgr. Ondřej Lehký, 1.LF UK, Ústav humanitních studií v lékařství

Abstract: The aim of this review is to summarize main aspects of the book *Dobry nebo lepsi život? Human Enhancement* processed by Institute of State and Law of Czech Academy of Sciences in 2015 in Prague. Paper itself describes the main interesting parts of the book.

Key words: human enhancement

Abstrakt: Tento příspěvek je recenzí publikace *Dobry nebo lepsi život? Human Enhancement*, která vyšla v roce 2015 v Edici Kabinetu zdravotnického práva a bioetiky Ústavu státu a práva AV ČR, v.v.i.

Klíčová slova: zlepšování člověka - human enhancement

PAYNE, JAN - ČERNÝ, David –DOLEŽAL, Adam. Dobrý nebo lepší život? Human Enhancement. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2015. 204 s. ISBN 9788087439180 - Recenze

Překotný, stále dynamičtější rozvoj vědy a vytváření stále důmyslnějších technologií přinášejí dosud netušené možnosti, týkající se nejrůznějších oblastí lidského života. Člověku se tak otevírají četné perspektivy, jež byly pro lidské jedince, žijící ještě před několika desetiletími patrně jen stěží představitelné. Mohlo by se zdát, že lidský duch se svou vynalézavostí a kreativitou s postupem času slaví stále větší triumf. Lidský život se přeci ve svém úhrnu stává či může stávat, přinejmenším pro obyvatele vyspělejší části světa, stále příjemnějším, plnějším a bohatším. Bylo by však poněkud naivní, ne-li přímo pošetilé, propadat nějakému přehnanému optimismu. Rozličné vědecké a technologické objevy, které mají primárně sloužit k usnadnění či obohacení života, mohou být zneužity, obráceny proti člověku. Růst skutečné kvality života, ať již v rovině fyzické či duševní, může být pouze zdánlivý. Údajné vylepšování či povznášení lidského bytí se může dít na úkor lidské integrity a důstojnosti. Možné zneužití vědy je notoricky známým faktem, stačí vzít v úvahu události minulého století. Při hodnocení vědeckého a technologického pokroku je tedy třeba postupovat nanejvýš obezřetně. Dříve než budeme s to kvalifikovaně rozhodnout o tom, co je pro člověka žádoucí a co nikoliv, musíme podstoupit důkladnou filosofickou a etickou reflexi. K tomu dlužno poznamenat, že taková reflexe může v současnosti představovat ohromný problém.

Jedním z převratných fenoménů poslední doby je i tzv. *human enhancement*. Vědomé úsilí o zlepšování, povznášení, větší rozvíjení, obohacování či naplňování života pochopitelně provází člověka od počátku dějin, neboť touha žít svůj život co nejlépe patří k nejzákladnějším lidským potřebám, nicméně možnosti, které v této věci skýtaly minulé doby, byly radikálně odlišné od možností, jež nabízí doba dnešní. Současné možnosti měnit podobu vlastního bytí jsou vpravdě udivující a s postupem času se stále závratnějším tempem rozrůstají. Lidský život lze nyní vylepšovat vskutku rozličnými způsoby, od různých kosmetických úprav, přes implantace různých technických zařízení, ovlivňování organismů prostřednictvím farmakologických preparátů, jež mají zvýšit výkon či zlepšit náladu, až po různé techniky, jež mají lidskému jedinci pomoci dosáhnout vědomí větší osobní hodnoty či z něj vytvořit takřka novou bytost.

Zásadní otázkou zde zůstává, nakolik taková případná zlepšení člověku skutečně prospívají. Nikdo jistě nebude pochybovat o vlastním smyslu a poslání medicíny, o cílevědomém úsilí o všestrannou péči o lidské zdraví. Ovšem něco jiného je člověku opravdu pomáhat, uzdravovat jej, podporovat jeho skutečný rozvoj, a něco jiného je člověka vědomě přetvářet. Hlavní dilema, jež před nás klade samotná idea *human enhancement*, tedy spočívá v otázce po skutečném smyslu toho či onoho typu „vylepšování“ či „povznášení“. Zda ten který způsob „vylepšení“ či „zdokonalení“ ještě můžeme chápat jako člověku přiměřený a člověka hodný, jako něco, co lidskému jedinci vskutku prospívá. Zda tedy určitý typ „povznášení“ lidského života není ve skutečnosti jeho poškozováním či přímo destrukcí.

Kniha *Dobry nebo lepsi život? Human enhancement*¹ predstavuje sbornik textu vevnovanych zmınenemu tımatu. Z hlediska obsahu je zıbıer knihy dost sıirokıy. Monografie sestıvıa z deseti textu od ruznych autoru.

Ve svem prıspıevku *Enhancement: konceptuılnı ujasnıenı a zıkladnı podoby*² Josef Kuře nejprve poukazuje na problematıcnost, jez se tıkık samotneho vymezenı pojmu *enhancement*. Tento termın totız bıvıkı často chıpın zcela ruznıe (pod pojem *enhancement* se vejde leccos: obecnı zlepšenı svıeho fyzickıeho cıi psychickıeho stavu na zıkladıe vıuvıivıanı medicınskıch poznatkı, vıraznıe zlepšenı života za pomoci biotechnologiı, zlepšenı sociılnıho statusu, technologickık modifikace cılovıeka, narušenı lidskıe prırozenosti cıi dıstojnosti apod.). Znacnıy problım predstavuje i samotnıe vymezenı hranice mezi terapiı a *enhancement*, neboť jedna a tıaz technika mıže bıt jak terapiı, tak vylepšenım, prıcımz zıleží na tom, na kom je provıdına. J. Kuře rozdıeluje *enhancement* do pıeti skupin: fyzickıy *enhancement*, kterıy predstavuje zlepšenı fyzickıeho vıkonu organismu dıky pouzıtıi technologiı, nebo zmınu fyzickıeho vzhledu, psychickıy *enhancement*, kterıy zlepšuje psychickıe vlastnosti cılovıeka, kognitivnı *enhancement*, vylepšujıkı kognitivnı funkce, *enhancement* vıeku, jenz by mıl umožnit prodlouženı lidskıeho života a genovıy *enhancement*, kterıy mık vylepšovıt genetickou vıbavu jedince. V zıvıeru svıeho textu autor pojednıkvıa o nıkterıch filosoficko-etickıch otızkıkch, kterıe s sebou *enhancement* prınıkší, prıcımz dochıkzı k zıvıeru, že nıjakıe obecnıe etickıe posouzenı tohoto fenomınu nenı moznıe. Každıy typ povznıkšenı totız vıžaduje speciılnı etickou reflexi a je-li urcıtıy zpıosob *enhancement* z morılnıho hlediska neprıjatelny, u jinıeho to vıubec platit nemusı.

cılınek *Sokratovo pojetı mravnıho rozvoje cılovıeka*³ Romana Cardala je vınovın nejslavnıejšımıu řeckıemu filosofovi. V uvodu svıeho textu R. Cardal zdıvodņuje, proc je vhodnıe zabıvat se *Sokratem* v souvislosti s lidskım *enhancement*. Sokrates je obhıkvcem a zvıestovatelem lidskıe svobody a autonomie. Mık-li cılovıek pochopit, o cı mık v životıe pıedevsım usilovat, nez bıvıkı mu ne z se vınovıt dıkladnım filosofickım reflexım. Ty ho posıkze prıvedou k poznıkıi bytostnıe konstituce cılovıeka a primırnıho smyslu jeho života. Tento smysl spocıkvık v mravnım životıe v souladu s požadavky kardinılnıch ctnostı (moudrost, spravedlnost, statecnost, umıřenost). Dırive ne z se pro takovıy život lidskıy jedinec dobrovolnıe rozhodne, mıl by si bıt plnıe vıedom toho, že je bytostı obdařenou schopnostı metafyzickıeho poznıkıi a svobodnıe vıle. Cılovıek je tedy pınem svıeho života, coz pıedpoklıkđk jeho elementırnı zpıosobilost nahlıdnout objektivnı pravdu. Seznıkvık, že je obdařen nesmrtelnou dušı a že jeho poslednı cıl spocıkvık ve vıecnosti, v nepomıkıejıkım bytı. Ve svıem životıe mık tedy jednat vıdly s ohledem na tyto skutecnosti. Navzdory tomu, že jeho život je mnohdy plny ruznych pıekıkzek, utrap a bolesti, mıže zıstat s ohledem na poznanou finalitu vlastnıho bytı sřıkstny. Sokratovu filosofii tedy mıžeme chıpat jako vızvu k *enhancement*, kterıy jsme s to pro sebe vytvıkřet sami. Nenı primırnıe dıležitıe, v jakıch životnıch podmıkıkch se nynı nachıkzıme, zdıřilost nařeho života, zdroj skutecnıho naplnıenı a opravdovıe radosti zıvıisı v prvnı řadıe na nık samotnıch, na nařem pomıeru k celku skutecnosti. Budeme-li ve svıem bytı usilovat o pravıe hodnoty, nebudeme se muset potıkık s pocıty

¹ PAYNE, Jan - CERNıY, David - DOLEZAL, Adam a kol. *Dobry, nebo lepsi život? Human enhancement*. Praha: Ustav stıtu a prıva AV cR, 2015.

² Ibidem, s. 13–43.

³ Ibidem, s. 44–62.

prázdnoty, zmaru či méněcennosti a nebudeme mít tudíž ani potřebu dychtit po nějakém „umělém“ zdokonalení či povznesení vlastního života.

Filosofickou reflexi podstaty lidského *enhancement* přináší ve svém článku *Dobrý život mezi nadějí a spokojeností*⁴ i *Jan Payne*. Spokojenost a naděje představují stěžejní hodnoty, bez nichž je vskutku zdařilý lidský život nemyslitelný. Jde ovšem o to správně jim rozumět. V současné době dominují chybné představy o spokojenosti, které jí míní především pokud možno trvalé zakoušení tělesně-psychického blaha. Takové pojetí spokojenosti vychází z ryze hédonistického konceptu života. Hédonismus je však v zásadě chybnou filosofií. Především hédonisticky zaměřený jedinec nikdy nemůže dosáhnout svého cíle. Slasti nelze stupňovat donekonečna, pocity uspokojení mají své meze, za něž nelze jít. V jistém okamžiku se tak intenzivní blaho začíná pozvolna přechylovat k pocitům nudy či prázdnoty, jež mnohdy plodí úzkost. Krom toho hédonik, snažící se žít podle hesla *carpe diem*, opomíjí základní fakt lidského bytí: jeho zaměření či „vyčnívání“ do budoucnosti, jež je v principu nepředvídatelná a nejistá. Každá slast může být vlastně v každém okamžiku radikálně zhcena. Programová snaha o bytí ve stavu permanentního blaha tedy představuje v zásadě mylný podnik. Stav příjemnosti a uspokojení nejsou žádnou hodnotou o sobě, naopak, jejich hodnota je podmíněná, tyto stavy jsou ve skutečnosti pouze odměnou za předchozí námahu a odříkání. Tam, kde vědomí tohoto elementárního faktu chybí, dochází k degeneraci. To lze spatřovat i na osudu některých velkých kultur (např. starověký Řím), které zanikly na přílišnou zálibu v hédonismu. Opravdová spokojenost tedy nepřichází jako dar z nebe, je třeba si ji dennodenně vydobývat v boji s nejrůznějšími, často bolestnými nesnázemi a protivenstvími.

Jak již bylo řečeno, člověk je bytostí principiálně otevřenou či „vykloněnou“ do budoucnosti. Pozitivní vztah k budoucnosti ze strany lidského jedince předpokládá existenci naděje. Bez ní bude zdařilý život sotva myslitelný. Naděje staví na důvěře v pozitivní, dobrou budoucnost. To, co leží před námi a co neznáme ani znát nemůžeme, nemá být pro nás předmětem strachu a úzkosti, nýbrž pozitivně vnímaným příslibem. Židovsko-křesťanská tradice nás osvobodila z omezenosti a eschatologické bezvýchodnosti mytického pohledu na svět. Člověk, vědomý si stěžejního biblického poselství, bude vidět svou vrcholnou seberealizaci v budoucnosti, v čase, který ještě nenastal. Vše, co dosud zažil, bude jednou dalekosáhle překonáno. Naděje nás osvobozuje od strachu z neznámého a zároveň v principu popírá lpění na představě o ustavičném opakování téhož. Lidský jedinec, jenž se naučil opravdově doufat, tak může ustavičně, byť za cenu těžkých bojů, pracovat na vlastním růstu a sebezdokonalování, aniž by se musel děsit nějakého hrozivého neúspěchu či pádu.

Povaha naděje však může být pojata špatným způsobem a změnit se ve svou karikaturu. *J. Payne* popisuje některé způsoby takové deformace naděje. Jak předejít chybnému rozumnění povahy spokojenosti a naděje? Autor zdůrazňuje nezbytnost ustavičné filosofické reflexe, „tázání bez konce“. Jedině tak jsem schopni se vymaňovat s područí falešných představ a vypěstovaných destruktivních sklonů.

Rovněž *Lenka Payne*, autorka článku *Role citu v enhancement: labyrint a ráj srdce*⁵, spatřuje hlavní nemoc dneška v kultu plytkého a nakonec sebedestruktivního hédonismu. Typický obyvatel

⁴ Ibidem, s. 63–83.

⁵ Ibidem, s. 84–91.

současného vyspělého světa ztratil ponětí o skutečném smyslu vlastního bytí a utíká se k pomýleným iluzím. Smysl svého života spatřuje takový jedinec zejména v ustavičné honbě za nějakým druhem hédonistického sebepovznášení. Namísto tolik potřebné niterné koncentrace a soustředění se na autentický hlas vlastního nitra hledá moderní hédonik především všemožné způsoby rozptýlení. Takové počínání však vede k veskrze negativním důsledkům, přinášejíc pouze vnitřní stres a úzkost, nudu a prázdnotu.

L. Payne zastává názor, že jednou z hlavních příčin existenciální krize současného člověka je jeho neschopnost poradit si s vlastními emocemi. Moderní doba totiž zásadním způsobem podcenila význam citovosti coby jedné z nejjednodušších složek lidského bytí. Moderní a před ním novověké myšlení totiž propadlo jednostranné adoraci rozumu, a to rozumu chápaného především jako nástroj k obstarávání všemožných znalostí, k vytváření určitých pravidel a dogmat. Jenže k uchopení posledního smyslu lidské existence ani k autentickému způsobu bytí pouhé racionální vědění nestačí. K plnému pochopení člověka je nezbytně třeba ustavičného rozkrývání tajemství lidské emocionality, která se nakonec ukazuje i jako hlavní motiv jednání. Smysl vlastní existence, který lze odhalit pouze u vědomí jeho principiální zasazenosti v rámci celku skutečnosti, takže lidský život nelze vůbec tematizovat jinak než souběžně s tematizací tohoto celku, je možno nalézt pouze za vzájemné součinnosti rozumu (a to nikoli rozumu pouze chladně racionálního) a citů. Kdo zůstává u pouhého rozumu, zůstává vždy na povrchu věcí.

L. Payne nás vyzývá k tomu, abychom se nepídili po pouhém vědění, které nás rozhodně nespasí, nýbrž abychom především „byli“. Jak tomu správně rozumět? Autorka nás upozorňuje na fakt, že jakákoliv absolutní jistota je v zásadě nemožná, a nejen to, usilovat o jistotu je doménou slabochů, kteří nemají odvahu čelit radikální vratkosti a křehkosti vlastní existence. Vzdejme se tedy veškerých zdánlivých jistot a přijměme život v radikální nezajištěnosti, kde nám nezbývá než se ustavičně tázat. Takové tázání po povaze světa, nás samých i našich bližních v nás bude krom jiného též uvolňovat nepřeborné množství rozmanitých citů, které naplní naše životy netušeným bohatstvím.

Článek Josefa Siky *Enhancement v neurofyziologii*⁶ se zabývá dvěma typy *enhancement*. Prvním z nich je farmakologický kognitivní *enhancement* (FKE), druhým je *enhancement*, způsobený aplikací magnetického pole nebo stejnosměrného proudu na mozek (TMS). Jedná se o značně odborný text, k jehož plnému pochopení bude třeba náležitě znalosti terminologie z oblasti neurofyziologie. Autor této recenze však takovou znalostí bohužel nedisponuje. Takže jen velmi stručně. V textu J. Siky lze vystopovat základní otázku. Je *enhancement* způsobený léky či magnetickou a elektrickou stimulací eticky přijatelný? Nejedná se zde o takový typ vylepšování či povznášení kognitivních funkcí, jež by kolidovalo s principy lékařské etiky? Základní problém, zdá se, spočívá ve stanovení hranice, která odlišuje zákrok, jenž má „pacientovi“ pomoci k „uzdravení“, od zákroku, jenž ho obohatí či vylepší na úkor jeho přirozenosti. Ve hře je tedy jedna z neaktuálnějších otázek dneška, týkající se samotného smyslu lékařství. Je jistě nepochybně správné člověka léčit a zbavovat ho veškerých obtíží, jež mu brání žít plnohodnotný život, zůstává však krajně nejistým, zda je dobré jej vylepšovat, pakliže takové vylepšení vede ke ztrátě některého z charakteristických rysů jeho osobnosti, jež přispívají k jeho originalitě a nezaměnitelnosti.

⁶ Ibidem, s. 92–102.

Článek *Romana Šmuclera (Human enhancement a estetická medicína⁷)* pojednává o problematice, jež před nás staví relativně nový, nadmíru dynamicky se rozvíjející fenomén, kterým je tzv. estetická medicína. Je všeobecně známým faktem, že lidé se od nepaměti snažili všemožnými způsoby upravovat svůj vzhled, avšak rozvoj moderních technologií staví tuto věc do zcela nové, dosud netušené perspektivy. Ve hře je samotná integrita a snad i identita lidského jedince. Otázky zjevu totiž hrají v současné společnosti stále větší význam. Přitom se nejedná pouze o větší spokojenost se sebou samým či větší sympatie, projevované ze strany druhých lidí, ve hře může být i samotný sociální status či schopnost získat zaměstnání. Lidé, jejichž zjev nebude odpovídat požadovaným standardům reklamou a médii vytvářeného veřejného mínění, se snadno mohou dostat do role společenských outsiderů. Je zkrátka „všeobecně“ žádoucí, a do budoucna bude tato tendence jen sílit, vypadat pokud možno co nejmlaději, nejčerstvěji, nejzdravěji. Estetická medicína tedy prožívá ohromný rozvoj. K tomuto faktu značnou měrou přispívá i čistě komerční motivace provozovatelů patřičných zákroků. Procedury na poli estetické medicíny jsou totiž velmi drahé a nepodléhají takřka žádným právním regulacím.

Co tedy v současnosti estetická medicína nabízí? Jedná se především o tyto možnosti: prodloužení mladistvého vzhledu, dosažení uznávaného estetického ideálu, odstranění skutečné i zdánlivé vady vzhledu, realizaci touhy po větší individualizaci, potlačení genetické výbavy a etnické příslušnosti, zvýšení erotické přitažlivosti i v kalendářně vyšším věku. Jedná se vskutku o bohatý výčet možností, který jistě není, či v budoucnu nebude, úplný.

R. Šmucler dále uvádí v současnosti nejčastější metody a trendy v oblasti estetické medicíny (diagnostika, plastická chirurgie, dermatovenerologie, stomatologie, gynekologie, ORL a foniatrie, endokrinologie, preventivní a sportovní medicína).

Problémy, jež estetická medicína přináší, již byly naznačeny. Zjevně největší problém lze spatřovat v riziku vzrůstající neschopnosti žadatelů umělého zkrášlování krotit své, často nezřízené tužby po pokud možno co nejatraktivnějším vzhledu. Přehnané zásahy do tělesnosti totiž mohou nakonec vést k proměnám, jež vážně naruší osobní integritu a identitu zkrášlovaného jedince. Kým se vlastně stává jedinec se zcela novou tváří či prodlouženou výškou? Není už v zásadě někým jiným, jistě ne esenciálně, ale přinejmenším z hlediska vlastního, vnitřního sebepojímání či z pohledu druhých lidí? Představa, že další vývoj lidského druhu by měl probíhat ve znamení takovýchto změn, je vskutku tristní.

Existují však i jiné, méně závažné potíže, jež s sebou nese bouřlivý rozvoj estetického *enhancement*. Z jejich výčtu uvedeného autorem zmíníme jen některé: stoupající životní náklady – mnozí lidé nebudou mít dostatek financí na drahé zkrášlovací procedury, díky čemuž se mohou stát obětí stresů, depresí, přehnaného pracovního vypětí či se dokonce dopouštět kriminálních činů; vyšší stratifikace společnosti – bohatší si pochopitelně budou moci dopřávat rafinovanější a rozmanitější zkrášlovací zákroky než chudší, čímž se zvýší společenská nerovnost; černý trh, neodbornost – zvyšující se poptávka a vysoké ceny za provádění patřičných procedur povedou k nárůstu zkrášlovacích center, v nichž budou mnohdy pracovat neškolení laici, používající nelegální prostředky; společenský tlak na

⁷ Ibidem, s. 103–117.

enhancement u dětí – úpravy vzhledu budou podstupovat i děti, neboť i děti musí být dostatečně vzhledné, aby v životě uspěly.

Filosofický text *Anny Hogenové* nese název *Problém dopingu*⁸. Není zde však vůbec řeč o dopingu, jak je mu běžně rozuměno, tedy o nějaké stimulující látce, nejčastěji chemické, dopingem je zde myšlen jeden z nejstěžejnějších a nejdiskutovanějších fenoménů lidského bytí: vůle k moci. Vůle k moci představuje podle *A. Hogenové* nejrozšířenější, nejpodmanivější a také nejnebezpečnější kult moderní a postmoderní doby. Autorka se dovolává *F. Nietzscheho* coby velkého moderního proroka, který tento stav přesně předpověděl. Jak se tato moci chtivá vůle projevuje v praxi? *A. Hogenová* mluví o *machinalismu*, zvláštním přístupu ke skutečnosti, bezohledném a dobyvačném, jenž se stal charakteristický pro určitý prototyp lidských jedinců. Tito *machthábři* jsou posedlí kultem síly, jež má být stále více a více stupňována, neboť jen v síle a jejím ustavičném rozmnožování spatřují smysl lidského bytí. Hlavní kritériem pro hodnocení člověka bývá pro takové *machthábry* výkonnost. Kdo je málo výkonný či úplně nevýkonný, pozbývá své lidské ceny. Hlavní problém spočívá v tom, že tyto představitelé *machinalismu*, zdá se, ovládají současnou společnost do té míry, že naděje na nějakou změnu se ukazuje jako lichá. Ti, kdo se této zvrácené ideologii staví do cesty, jsou jednoduše smetení či zcela marginalizováni. Obyčejní lidé jsou pak rafinovaně obelstíváni a umně manipulováni, díky čemuž se stávají bezmocnými a poslušnými součástkami obrovského soukolí sebestravujícího společenského stroje, řízeného mocí posedlými *machthábry*.

Podle *A. Hogenové* představuje kult „síly a výkonu“ plod nihilismu, jenž se stal stěžejním znamením našeho času. Co je tím míněno? Je třeba poznamenat, že v jaksi poeticky laděném textu autorky není vždy snadné se úplně vyznat. Ale pokud jsem porozuměl správně, příčina nihilismu spočívá v neschopnosti člověka postmoderního věku opustit prostor vlastní imanence a učinit krok směrem k transcenci. Postmoderní (a před ním již moderní) člověk zapomněl na základní nezbytnost neulpívat na omezenosti a partikularitě vlastního bytí a nahlížet či myslet svět v celku. *A. Hogenová*, obdivující *M. Heideggera*, spatřuje východisko možného obratu v příklonu ke skutečnému světu, k jeho tajemné původnosti, ke schopnosti nezištně naslouchat mystériu bytí, tak je se nám samo ukazuje či odkrývá. Vezmeme-li ovšem v úvahu stav dnešní společnosti, a to nejen u nás, ale i v celém západním světě, která je již po desetiletí doslova prosycena nihilismem, pak důvody k naději na nějaký zásadnější obrat ve smýšlení většiny populace budeme hledat jen stěží.

Nemůže být sporu o tom, že fenomén *enhancement*, zde chápaný výslovně jako způsob „umělého vylepšování či zdokonalování“ lidského života, představuje závažný morální problém. Jak tento problém nahlížet z hlediska pozitivního práva a jak jej následně právně řešit? Touto otázkou se ve své přehledné a informativně bohaté stati zabývá *Adam Doležal (Právo a jeho regulační role v oblasti enhancement⁹)*. Autor poukazuje na specifické potíže právního přístupu k této skutečnosti. Pro současnou dobu je charakteristické, že dynamický vývoj vědy je rychlejší než vytváření potřebných zákonů, věda tedy předbíhá právo. Další problém spočívá v neexistenci společenského konsenzu ohledně mravní přípustnosti určitých procedur, jež se staly možnými díky stále vyspělejšímu technologickému a jež se mnohdy vymykají schopnostem prosté lidské představivosti. Zde již běžná

⁸ Ibidem, s. 118–138.

⁹ Ibidem, s. 139–156.

morální intuice nepostačuje. Těžko tedy budeme hledat společenskou shodu tváří v tvář takovým tématům, jaké představují výzkumy na embryonálních kmenových buňkách, umělé oplodnění, euthanasie či klonování. Mezi taková eticky kontroverzní témata patří i problematika lidského *enhancement*.

A. Doležal poukazuje na spory ohledně pojmů tzv. tradičního a netradičního *enhancement*. Stoupenci umělého vylepšování člověka argumentují ve prospěch svých postojů faktem, že celý dějinný proces je neoddělitelně spjat s vymyšlením stále účinnějších prostředků k zdokonalování lidského života. Takové zdokonalování je vlastně podmínkou úspěšného lidského vývoje. A chce-li lidský jedinec dále zlepšovat kvalitu a hodnotu svého života, nechť je mu k dosahování tohoto cíle umožněno využít vše, k čemu je s to dospět jeho intelektuální úsilí. Etičtí biokonzervativci naopak trvají na hranici mezi tradičními a netradičními prostředky vylepšování lidské bytosti. K netradičním prostředkům, před nimiž tito konzervativci varují, patří např. genetické inženýrství, neurovědní technologie, kybernetika a robotika, kosmetická a plastická chirurgie či nanotechnologie.

Jaké povahy jsou námitky biokonzervativců proti *enhancement*? A. Doležal uvádí následující výčet námitek: a) narušení rovnosti a spravedlivého přístupu – legalizace *enhancement* povede ke zvýšení nerovnosti a nespravedlnosti mezi lidmi, bohatší jedinci si budou vylepšování moci dovolit, chudí nikoliv; b) riziko ztráty lidské přirozenosti – „vylepšený člověk“ přestává být skutečným člověkem; c) riziko ztráty lidské důstojnosti – nevylepšení jedinci ve srovnání s těmi vylepšenými mohou ztratit své plnoprávné společenské postavení, což bude znamenat i ztrátu jejich důstojnosti, jiná hrozba pak může spočívat v možném zestejnění všech lidských jedinců (pakliže bude vylepšování nakonec dostupné pro všechny), čímž zmizí rozdíly mezi lidmi a tudíž i důvod existence důstojnosti, pramenící z jedinečnosti toho kterého jedince; d) riziko ztráty autonomie – lidští jedinci budou tlačeni ze strany společnosti k vlastnímu vylepšování proti své vůli; e) nebezpečnost možných důsledků – jelikož jsou naše schopnosti empirického poznání skutečnosti omezené, nemůžeme si být jisti, k jakým následkům (pro lidstvo jako celek) vylepšování lidských bytostí povede; f) riziko ztráty autenticity – zlepšování lidských jedinců podle nějaké standardizované představy o optimálním stavu lidského bytí může vést k jakémusi typu uniformity, a tedy ke ztrátě rozmanitosti, jež společnost obohacuje.

Zůstává samozřejmě otázkou, zda jsou zmíněné námitky vskutku relevantní. Zdá se, že A. Doležal s některými postoji biokonzervativců souhlasí, některé námitky proti netradičním prostředkům k *enhancement* však považuje za argumentačně nepřesvědčivé.

Na závěr svého textu předkládá autor svůj návrh na řešení problematiky *human enhancement* z hlediska pozitivního práva. Jak již bylo řečeno, pozitivní právo se ocitá v dost obtížné situaci, pakliže se má závazně vyjadřovat k věci, v jejíchž hodnocení neexistuje společenská shoda. Tak je tomu i v případě používání některých technologií v oblasti *enhancement*. Z povahy práva ovšem vyplývá, že nemůže setrvávat ve stavu nerozhodnosti tam, kde jsou určité legislativní zásahy nezbytné. Jaký postoj má tedy právo zaujmout k takovým procedurám, jejichž morální přípustnost může být až krajně problematická?

Autor volí jakousi střední cestu mezi „zarytým biokonzervativismem“, který jakýkoliv „netradiční způsob“ *enhancement* odmítá, a libertariánem, který v poněkud zaslepené víře ve způsobilost vědců nepropadnout mravně defektnímu smýšlení naopak žádá využití všech existujících technologií, použitelných v oblasti možného vylepšování lidských bytostí. A. Doležal se domnívá, že určitý typ

procedur by měl být povolen, jiný nikoliv, přičemž předkládá kritéria, podle nichž lze takové rozdělení provést.

Wendy Drozenová reflektuje ve svém textu (*Human enhancement: mezi utopii a dystopii*¹⁰) perspektivy, jež se lidstvu v souvislosti s *human enhancement* otevírají. Nemůže být pochyb o tom, že se jedná o navýsost aktuální problém. Autorka pojednává o proměnách v sebepojímání a sebehodnocení lidského jedince, jež jsou pro současné vyspělé společnosti (myšlena je zde především situace v USA) typické. Lidé jsou stále více a více fascinováni vidinou nepřetržitého rozmnožování či navyšování vlastního štěstí. Základní hodnotou je samozřejmě zdraví. Zdraví zde ovšem nepředstavuje stav, který lze charakterizovat jako prostou absenci nějaké nemoci či vady, nýbrž stav úplné pohody, duševní, tělesné i sociální. V čem však taková pohoda spočívá?

W. Drozenová poukazuje na významný fenomén poslední doby, jenž může být označen jako *medicinalizace* společnosti. Ohromný rozvoj medicíny přináší krom jiného i takové novinky jako je možnost stále radikálnějšího způsobu vylepšování vlastního vzhledu. Člověk může s pomocí lékařských zásahů „mládnout“, měnit svou tvář, stávat se atraktivnějším a přitažlivějším. Kdo by odolal takovému pokušení? Kultura zkrášlování, umožňovaného stále důmyslnějšími medicínskými procedurami, propagovaná médii a reklamou, má stále výraznější dopad na běžný život lidských jedinců. Lidé, jejichž zjev neodpovídá novým estetickým normám, si mohou připadat jako nemocní. Tato skutečnost má též své sociální dopady. Pakliže nevypadám stejně dobře, jako ti z mých vrstevníků, kteří zůstávají stále atraktivní, „mladí“ a svěží díky sofistikovaným lékařským zákrokům, které ovšem stojí značné peníze, jimiž já bohužel nedisponuji, pak si mohu připadat jako skutečný společenský outsider.

V další části textu se autorka věnuje tématu utopie a dystopie. Utopiemi o lepším světě jsou lidé fascinováni odpradáвна, nicméně moderní člověk by již měl být poučen, k čemu reálný pokus o budování ráje na zemi vede. Jestliže však představa utváření nového člověka, jež má být plně v režii státu (jenž se tímto stává nutně totalitním) již příliš nejistí představivost historicky poučeného jedince dnešní doby, není možné se k radikálnímu sebezdokonalení či zdokonalení vlastních potomků dobrat jiným způsobem?

Jedno z nejdiskutovanějších a patrně nejvíce zneklidňující téma současné bioetické diskuse představuje problém eugeniky. Málokdo bude dnes patrně obhajovat státem plánované a řízené vytváření dokonalejších lidských bytostí, jak se to má však s tzv. liberální eugenikou, tedy z právem rodičů objednat si potomky podle vlastních představ? Tuto možnost někteří z autorů považují za eticky přijatelnou, ba žádoucí. Proč by koneckonců nemohli rodiče rozhodovat o povaze vlastního dítěte? Zastánci liberální eugeniky argumentují především faktem, že na rozdíl od státem prováděné eugeniky, jež by nutně vedla k radikální unifikaci populace, v případě možnosti rodičů vybírat si podobu a charakter svých dětí nic takového nehrozí. Lidé jsou přeci různí a mají různé představy a různá přání.

W. Drozenová upozorňuje na fakt, že tato představa je spíše iluzorní. Zmíněný vliv médií a reklam v konzumní společnosti má tendenci tlačit lidské jedince ke stále větší uniformitě. Naprostá většina lidí tedy bude patrně chtít mít takové děti, jež budou odpovídat veřejným míněním proklamovanému ideálu. Ne všichni ovšem budou schopni zajistit svým dětem takový způsob vylepšení, jenž by příslušnému ideálu odpovídal, a někteří lidé třeba nebudou svým potomkům s to

¹⁰ Ibidem, s. 157–169.

zajistit vylepšení žádné. To by nakonec mohlo vést k rozčlenění společnosti do jakýchsi kast, výrazně odlišných jak biologicky, tak sociálně, které by žily každá ve svém „světě“ a jež by se mezi sebou nemísily. A zde se již ocitáme ve velmi drsné dystopii.

Sborník uzavírá text filosofa D. Černého nazvaný *Můžeme se stát kyborgy? Personální identita v extrémních situacích*¹¹. Autor zde reflektuje možnost nejradikálnější podoby lidského vylepšování. Tématem je problematika možné kyborgizace lidských bytostí. Kyborgizace zde znamená proces, na jehož konci bude stát jedinec zcela nového typu, bytost obdařená bio-mechanickým tělem. Není sporu o tom, že možnost lidského vylepšování bude s ohledem na rozvoj stále sofistikovanějších technologií v budoucnu více a více zdokonalována. Představa úplného nahrazení našeho křehkého, stárnoucího, všemožnými nemocemi a vadami snadno napadnutelného těla tělem mnohem dokonalejším, byť nikoliv plně biologickým, se může zdát, alespoň pro určitý typ lidí, nadmíru lákavá. Proč nepodstoupit proces radikálního sebevylepšení, spočívajícího v přenesení naší mysli do nové, daleko funkčnější a odolnější tělesné schránky?

Lze však mluvit v případě kyborgizace lidského jedince stále ještě o jeho vylepšování? Nebude se ve skutečnosti jednat o úplné nahrazení původního (biologického) jedince jedincem novým (bio-mechanickým)? Na tuto otázku není snadné odpovědět, byť nám prvotní intuice říká, že člověk, jenž se zbaví svého těla a „oblékne“ si tělo jiné, nemůže být tím samým člověkem. Je však tato intuice správná? Ve hře je problém tzv. personální identity, tedy toho, díky čemuž zůstáváme stále tím, čím jsme, a to navzdory všemožným změnám, jimiž procházíme v průběhu času. Otázkou tedy zůstává, co tvoří nejvlastnější kritérium této identity.

D. Černý představuje ve svém textu čtyři možná kritéria personální identity. Dvě z nich možnost úspěšné kyborgizace vylučují, další dvě ji naopak připouštějí. Nejprve *tělesné kritérium*. To nám říká, že naše bytí v čase je nutně spojeno s existencí materiálního lidského těla, začínáme (jakožto lidští jedinci) tedy existovat s okamžikem, kdy začíná existovat naše tělo, a zanikáme společně s jeho zánikem. Toto kritérium se zdá být pro nás nejpřirozenějším a nejintuitivnějším. Existují však případy (některé jsou velmi bizarní a odkazují nás do sféry sci-fi románů, jiné jsou reálnější), které tělesné kritérium personální identity zpochybňují.

Následuje *paměťové kritérium*. Toto kritérium představuje autor ve třech verzích. Stoupenci paměťového kritéria jsou nakloněni možnosti radikálního zdokonalení lidské bytosti prostřednictvím procesu její kyborgizace. Základní ideu paměťového kritéria lze vyjádřit následovně: Osoba, jež se stane kyborgem (vymění své původní tělo za nové bio-mechanické tělo), je toutéž osobou, jakou byla před procesem výměny těla tehdy a jen tehdy, pokud si pamatuje tytéž myšlenky a zkušenosti osoby, kterou byla před započatím tohoto procesu. Můžeme tedy získat zcela nové tělo, nicméně tím se ještě nestáváme odlišnými bytostmi, než jsme byli v době, kdy jsme měli tělo původní. Rozhodující je naše paměť, jejíž bezpečné fungování zajišťuje naši skutečnou personální kontinuitu. D. Černý upozorňuje na vážné a nakonec neřešitelné problémy, jež paměťové kritérium personální identity vyvolává, (zásadní potíže tohoto kritéria neřeší ani jeho další dvě podoby, promyšlenější a sofistikovanější, jež jsou v textu představeny), takže nakonec lze dospět k závěru o jeho neplatnosti.

¹¹ Ibidem, s. 170–186.

Zdá se, že větší naději, než paměťové kritérium, představuje pro stoupence myšlenky kyborgizace lidských bytostí *psychologické kritérium* personální identity. Podle tohoto kritéria platí, že naši identitu v postupujícím čase nezajišťuje primárně naše přetrvávající tělesná integrita, nýbrž kontinuita našeho vědomí. Chceme-li být sami sebou, nemusíme mít stále stejné tělo, to může být klidně nahrazeno, jde o to, abychom disponovali stále stejnou myslí, aby nedošlo k vymazání našich vzpomínek, charakterových rysů, úmyslů, hodnot atd. Autor ukazuje, že ani toto kritérium po hlubší analýze neobstojí. Krom jiného vnáší do lidských jedinců radikální a silně neintuitivní dualismus. Lidský organismus a lidská osoba zde představují dvě odlišné skutečnosti. Osobou se totiž stáváme až v okamžiku, kdy jsme schopni sami sebe vnímat v první osobě, kdy se stáváme „já“, tedy subjektem zkušeností. Pakliže tuto schopnost ztrácíme a přitom tělesně nezanikáme (např. v kómatu), přestáváme jakožto osoby existovat, zatímco náš lidský organismus přetrvává. Případná pravda o oddělenosti osoby a organismu sice umožňuje proces kyborgizace, ovšem zároveň nám přináší podivné a stěží přijatelné poznání o nás samých. Je-li totiž psychologické kritérium personální identity vskutku pravdivé, pak jsme nikdy nebyli embryem, fětem a novorozencem a nikdo z nás se nikdy nemůže stát pacientem postiženým kómatem.

Zmíněný dualismus je pro mnohé autory dostatečným důvodem pro odmítnutí psychologického kritéria, pro jiné nikoliv. D. Černý však předkládá další důvody, jež, zdá se, psychologické kritérium (v zásadě stejným způsobem jako paměťové kritérium) zcela diskvalifikují.

Na závěr autor nabízí *biologické kritérium*. Stoupenci tohoto kritéria jsou přesvědčeni, že „*lidské osoby jsou esenciálně biologickými organismy lidského druhu a tyto organismy, mohou existovat i v okamžicích, kdy nejsou schopny kognitivních, natož vyšších kognitivních funkcí. Animalismus – biologická koncepce personální identity – tedy tvrdí, že lidská osoba (já a vy) persistuje jako biologický organismus lidského druhu*“¹². Animalismus tedy odmítá psychologické i paměťové kritérium personální identity. To, že jsme stále týmiž jedinci v průběhu času, nám nezajišťuje kontinuita našeho vědomí. Skutečné kritérium naší identity představuje „*kontinuita holistického emergentního procesu, jemuž říkáme život*“¹³. Zachování takové kontinuity je však v případě kyborgizace lidské bytosti nemyslitelné. Biologické kritérium tedy ideu kyborgizace jednoznačně odmítá.

D. Černý dospívá k závěru, že idea kyborgizace lidských jedinců je s největší pravděpodobností nerealizovatelná. Obě zmíněná kritéria personální identity (paměťové a psychologické kritérium), jež jsou myšlenky tohoto radikálního *human enhancement* pozitivně nakloněna, jsou podle všeho chybná. Máme tedy rezignovat na představu, že se jednou můžeme stát kyborgy? Nemusíme, pokud budeme ochotni vzdát se vlastní identity. Vytvoření mnohem dokonalejší repliky naší bytosti je jistě možné, problém spočívá v tom, že to již nebudeme my, nýbrž někdo jiný. Otázkou zůstává, zda je to pro nás tak důležité.

Závěrem lze konstatovat, že sborník představuje nepochybný přínos, a to i navzdory pochybnostem, jež některé příspěvky vyvolávají¹⁴. Navýsost aktuální téma *human enhancement* zatím

¹² Ibidem, s. 184.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ve svém textu vyzývá J. Payne k neustálému tázání, k tázání bez konce. Zdá se, že takové tázání představuje podle autora nejzazší naplnění lidských (filosofických) možností. Nicméně představa, že si v případě nejdůležitějších otázek našeho života (smysl našeho bytí, naše smrtelnost či nesmrtelnost, existence objektivního

není v českém prostředí příliš reflektováno. Vydání námi recenzované knihy je tak vsutku průkopnickým úkonem. Její vydavatelé tedy zasluhují upřímný dík.

mrvního zákona) musíme vystačit s pouhými z principu nezodpověditelnými otázkami, se mi jeví jako krajně problematická. *Otázka* je korelativním pojmem. Každá otázka, pakliže se nejedná o otázku nesmyslnou, tedy nutně implikuje existenci příslušné odpovědi. To, že takovou odpověď prozatím třeba neznám, na věci nic nemění. Nepochybuji o tom, že je třeba se neustále tázat, nicméně nikoliv pro tázání samo. Samotným smyslem tázání je hledání odpovědí, jakkoliv obtížné takové hledání může být. Pakliže příslušnou odpověď získáme, je jistě žádoucí ji znovu a znovu podrobovat kritické reflexi, pokud se střetneme s vážnou námitkou proti její platnosti. Nicméně tato skutečnost nic nemění na smyslu samotného tázání, jež z povahy věci vždy logicky a přirozeně tíhne k odhalení (pravdivých) odpovědí.

L. Payne ve svém příspěvku mimo jiné tvrdí, že není nic jistého. Jsou snad věci, které jsou jistější než věci jiné, nicméně nevývratně jistým není nic. Tato teze se mi též jeví jako silně problematická. Na základě čeho dospívá odpůrce „absolutních“ jistot k svému přesvědčení? Na základě důkladného prozkoumání schopností lidského myšlení, jež mu nakonec odhalilo principiální nezpůsobnost lidského poznání postihovat skutečnost s „absolutní“ jistotou? Pakliže je ovšem poznání nespolehlivé či nejisté, jak mohlo úspěšně prozkoumat své vlastní schopnosti a poznat svou nezpůsobnost k odhalování „absolutních“ jistot? Není to spíše tak, že některé pravdy jsou jisté, a to z onoho prostého důvodu, že jejich kontradiktorní opak je prokazatelně mylný? A neocitá se zastávce teorie o principiální neschopnosti rozumu dospívat k jakýmkoliv nevývratným jistotám v dost nezávaděníhodné pozici, kdy pravdivostní hodnotu svého výroku o čemkoliv (či pouhé myšlenky, jež má povahu soudu) vystavuje radikální relativizaci? Domnívám se, že zmíněné otázky stojí za úvahu. Rovněž tvrzení, že jistoty jsou doménou slabochů, mi přijde silně diskutabilní. Co když někdo například zasvětil svůj život konání dobra (například nezištné pomoci bližním, jež ho stojí mnoho námahy a odříkání), a to na základě „absolutní“ jistoty o existenci objektivního morálního imperativu, jenž ho k takovému jednání vybízí. Je možné takového člověka považovat za slabocha jen proto, že o smysluplnosti svého úsilí (nikoliv o sobě) nemá potřebu pochybovat?

A. Hogenová několikrát ve svém textu zmiňuje *F. Nietzscheho* coby velkého moderního proroka, který přesně předpověděl povahu moderního věku. Snad *Nietzsche* vsutku odhadl, že moderní a postmoderní doba bude nihilistická. Důležité ovšem je, jak je ze strany *Nietzscheho* nihilismus vnímán, v čem tento filosof spatřuje podstatu nihilismu. *A. Hogenová*, pokud jí správně rozumím, spatřuje nihilismus v kultu vůle k moci, jemuž podléhají bezostyšně, moci chtějí *machthábrři* dneška. Vůle k moci je tedy něco v principu špatného, nihilistického. Netvrdil však *Nietzsche*, že člověk je právě vůlí k moci? Že smyslem pravého lidského života je rozmnožování a navyšování vlastní vitality, usilovná práce na proměně sebe sama v nadčlověka, jenž je smyslem země? Co když některý z oněch autorkou opovrhovaných *machthábrů* právě o něco takového usiluje? Je možné nazývat jej nihilistou? Víím, že *Nietzscheho* dílo vykládají různí lidé různě. Nicméně autorčina interpretace *Nietzscheho* poselství může připadat běžnému čtenáři *Nietzscheho* prací poněkud zarážející.

Rovněž obdiv *A. Hogenové* k *M. Heideggerovi* může vzbuzovat vážné otazníky. Stoupencům jiného typu filosofického myšlení, než k němuž se autorka hlásí, mohou připadat *Heideggerovy* interpretace lidského bytí, jistě velmi působivé, nicméně možná dost svévolné a spíše poeticko-mytické než v pravém slova smyslu filosofické, toto bytí v jeho skutečné podstatě a pravém smyslu více zatemňující a v jistém smyslu falšující než objasňující a pravdu odkrývající.